

IVANŮV DENNÍ CHLEBA: KAŽDODENNÍ TAKTIKY MIGRANTŮ VE VZTAHU K ZÁKONŮM VE MĚSTĚ PLZEŇ

Viktor Rumpík – Magdalena Anna Brzezicka

Katedra antropologie, Filozofická fakulta, Západočeská univerzita v Plzni
rumpik.viktor@seznam.cz

Ivan's everyday experience: a migrant's everyday tactics for coping with policy in pilsen

Abstract—The aim of this paper is to describe the most popular individual behavioral tactics used daily by migrants from non-EU countries in their living environment in Plzeň, the Czech Republic. Based on Michel de Certeau's theory about social strategies and tactics and our own practical research carried out in the living environment of migrants in the area of Plzeň, we would like to describe the five most popular tactics used as a reaction to the migration policies and laws in the Czech Republic. These are: social networks; cooperation with non-governmental and governmental organizations; changing one's target of residence and using a „Švarc systém“; a customer system; and a combinations of all of the above mentioned methods. We would also like to describe how official limitations and strategies in migration law could impact migrant tactics, and how these could be connected to a “grey market”, or other illegal acts. During the course of our research we were inspired by a wide selection of theories about contemporary migration, migrants in the Czech Republic and social connections in the migrants' environment.

Keywords—migrants, migrations, foreigners in Czech Republic, social tactics, strategies, ministry of interior, migrants in Plzeň, migration law, “Švarc system”, social networks, client system

Úvod¹

ČLÁNEK se týká individuálních taktik vybraných migrantů v kontextu města Plzně. Studie se zabývá současnými směry jednání, a to každodenního jednání, mezi migranty ze třetích zemí ve spojení se zákonem a instituce-

mi. Inspirujeme se konceptem strategií a taktik prezentovaným Michele de Certeau. Tento přístup spočívá v sledování jedinečných taktik v kontextu dominujících strategií. Taktikou je zde jednání migrantů, které má charakter jednání jednotlivce, na nějž shora působí strategie. Taktika se pak vymyká strategiím.

Cílem našeho příspěvku je tedy ukázat každodenní taktiky vybraných migrantů ve městě Plzeň s důrazem na to, že v závislosti na zákoně a jeho tlaku může být produkováno ne-zřídkka poloilegální a ilegální chování migrantů. Domníváme se, že tento fakt odráží současnou podobu migrační politiky² (diskutováno dále v textu). Jak vyplývá z recentních studií, je migrační politika pouze: „(...) náhodnou výslednicí nejrůznějších často protikladných faktorů“ (Čižinský, Kušniráková 2011: 498). Nesoustředíme se však tedy tolik na strategii, které ze své povahy mají v kontextu této studie často podobu zákonů, normativního, dominantního a častokrát utlačujícího systému. Naše pozornost spadá do sféry kreativních taktik vytvářených na úrovni jedince.

Tento příspěvek označujeme jako pilotní studii, která může pomoci rozvinout studium dané problematiky v lokalitě Plzeň i mimo ni. S tím souvisí i podoba závěrů a prezentace výsledků, které v konečné podobě mají pilotní charakter. Proto klademe důraz na skutečnost, že výsledky v žádném případě nelze prozatím aplikovat na celou populaci migrantů v České republice.

2 Migrační politika je obecně definována jako politický způsob zacházení s imigrací a integrací cizinců na území cílových destinací. V kontextu České republiky lze migrační politiku dělit na politiku imigrační a politiku integrační. Imigrační politikou rozumíme právní úpravu vstupu migrační na území cílového státu. Integrační politikou pak úpravu pobytu migrační na území cílového státu (srov. Barša, Baršová 2005, Drbohlav 2010, Uhrek 2008).

1 Problematické termíny jsou vymezeny v kapitole „Terminologický exkurs“.

Tento krok by vyžadoval mnohem precisnější a rozsáhlejší výzkum na větším vzorku. Tato pilotáž slouží částečně jako podklad pro diplomovou práci jednoho z autorů – Viktora Rumpíka.

Krátce se zastavíme ještě u struktury předkládaného textu. Vedle úvodní části a závěru zde naleznete i terminologický exkurs, kde jsou vymezeny termíny. Po tomto exkursu následují motivace k sepsání článku a tematické zarámování problému do lokality. Poté již přistupujeme k teoretické a metodologické části. V teoretické části se obsáhleji věnujeme vysvětlení teoretického východiska strategií a taktik, jehož autorem je již zmiňovaný autor Michel de Certeau. Rovněž se zde krátce soustředíme na koncept „push and pull“ faktorů a na teorii migračních sítí, nicméně jsme si vědomi, že komplexní popis migračních trendů pomocí těchto teorií není v jejich současné komplikované podobě možný (srov. Uherek, Drbohlav 2007). V metodologické části objasňujeme postupy v průběhu empirického šetření. Jednotlivými kroky jsou designování výzkumu, studium dokumentů, výběr populace a konstrukce vzorku, sběr dat a nejdůležitějším je poté jejich analýza. Identifikace taktik je již součástí samotných výsledků výzkumu. V závěru se mimo jiné věnujeme zpětnému ohledu za uskutečněným výzkumem a navrhneme model identifikovaných taktik společně se shrnující tabulkou nejběžnějších taktik a jejich kombinace v rámci našeho výzkumného vzorku.

TERMINOLOGICKÝ EXKURS

V této pilotní studii je užíváno několik termínů, které je třeba na tomto místě uvést na pravou míru a osvětlit způsob jejich používání a chápání v kontextu článku. Primárně se chceme zaměřit na používání termínů cizinec a migrant. V případě termínu cizinec vycházíme z emické perspektivy, kterou kombinujeme s definicí zákona o pobytu cizinců. Samotní informanti o sobě mluví jako o cizincích, užívají např. „...jako každý cizinec jsem přijel...“; nebo „...o cizincích se tu mluví...“. V takových případech obracíme tedy pozornost právě na emické vnímání informantova sebe sama, tedy „jsme cizinci v České republice.“ V kontextu cizineckého zákona doplňujeme, že „cizincem se rozumí fyzická osoba, která není státním občanem České republiky, včetně občana Evropské unie“ (zákon č. 326/1999 Sb., §1 odst. 2).

Podobně je tomu u termínu migrant, rovněž vycházíme z emické perspektivy, kdy je termínu migrant (či imigrant) užíváno i našimi informanty. Migrantem se obecně rozumí člověk (rovněž užíváno i v živočišné říši), který se pohybuje z jednoho místa na druhé. V rámci této práce jsou to lidé, kteří překročili státní hranice a jejich pobyt za touto hranicí má trvalejší charakter (více viz kapitola „Výběr zkoumané populace“).

V tomto článku užíváme termínů cizinec/migrant vcelku shodně zaprvé na základě emických kategorií a v druhé řadě na základě charakteru našeho výzkumného vzorku. Zjednodušeně lze říci, že každý z informantů je migrant-cizinec.

V teoretické části se lze setkat také s termínem „populární ratio“. Tímto „populárním ratiem“ rozumíme lidové modely myšlení, na jejichž úrovni jsou utvářeny různé konstrukce reality, a tím i do jisté míry strukturována rétorika společnosti, institucí či jedinců. V našem případě je to strategický přístup institucí k cizinecké tematice, která je vnímána zjednodušujícími lidovými modely a volí povětšinou rétoriku typu: „zprísňíme, vrátíme zpět, ušetříme a zlepšíme“ (srov. Haišman 2012; Rumpík 2012).

Dotýkáme se zde rovněž pojmu „klientský systém“, který rozebíráme v praktické části studie. Pro úvod do této problematiky nám postačí tvrzení, že klientský systém je institucí využívanou především migranty ze zemí bývalého Sovětského svazu. Jedná se o využití služeb tzv. klienta, člena rozsáhlejší sítě organizovaného zločinu³, který poskytuje nově příchozím i stávajícím migrantům služby za peněžní úplatu. Tyto služby se týkají zaměstnání, pobytových záležitostí, ochrany, zajištění bydlení a dalších, které budou diskutovány dále v textu, stejně jako (ne)dobrovolnost setrvání migrantů v tomto systému (srov. Nekorjak 2006). Pojem klientský systém⁴ vychází z tradice organizace práce pro migranty z post-sovětského prostoru. Termín klient vychází z logiky organizovaného zločinu, v němž klient stojí mezi vrcholem organizovaného zločinu, zaměstnavateli, úřady a migranty. „Pojem „klient“ je těžko postižitelný, jedná se o subjekt určitého modu ekonomického jednání, které se vyznačuje vysokou dynamikou. V kontextu pracovní migrace ze zemí bývalého SSSR do ČR není klient zákazník. Pod označením „klient“ se skrývá člověk

3 Ne výlučně.

4 Lze se setkat s i s pojmem *klientura* např. Černík, 2005.

zajišťující odbyt zpravidla nekvalifikované práce v České republice, který tím zároveň uspokojuje poptávku na zdejšímu trhu práce“ (Černík 2005). V akademickém kontextu je s termínem zacházeno většinou pouze ve spojení s post-sovětskými migranty, nicméně v praxi se ukazuje spojení klientského (či zprostředkovatelského) systému i s jinými komunitami (Vietnamci, Uzbeki, Pákistánci a další). Domníváme se tedy, že je relevantní hovořit o klientských systémech i v těchto konotacích. Poslední poznámkou k tomuto tématu je oblast poradenství a úkonů (právního) ze strany klientů svým „svěřencům“. Jedná se o netransparentní proces zejména ze dvou důvodů. Prvním je fakt, že poradci nejsou právníci (jsou pouze lidé, kteří se „vyznaří“), druhým důvodem je časté provádění úkonů bez vědomí migranta a ve svých důsledcích mohou vést k jeho poškození (převážně v dlouhodobějším horizontu). Jedná se zejména o neformální, neoficiální procesy.⁵

Termín „švarc systém“ vychází z perspektivy strategického pojmosloví. Je to systém, který je využíván při zaměstnávání (nejen) cizinců a je celkem běžnou praxí, zároveň pak i objektem analýzy. „švarc systém“ je způsob ekonomické činnosti, při které osoby vykonávající pro zaměstnavatele běžné činnosti nejsou jeho zaměstnanci a formálně vystupují jako samostatní podnikatelé. Ve skutečnosti ale mají stejnou pozici jako ve vztahu zaměstnavatel-zaměstnanec. Zároveň, a v tomto je nebezpečí diskutovaného, je „zastírán pracovní poměr, významná část pracovních migrantů a migrantek vypadává z ochrany pracovního práva“ (Čaněk 2012). Od roku 2012 platí zákaz „švarc systému“, obcházení zákazu se však stává novou taktikou v jednání zaměstnavatelů, ale i migrantů (viz kapitola „Dlouhodobý pobyt za účelem podnikání a „švarc systém““).

V článku také pojednáváme o tzv. „šedé zóně“. Tato zóna je běžně chápána jako pozice jednotlivce či skupin na hranici mezi legalitou a ilegalitou, mezi zákonným a nezákonným, a to v různých kontextech. Používáme tohoto termínu zejména z důvodu potřeby osvětlení faktu, že to, co je ilegální a co už je legální, spadá do struktury normativních systémů. Nicméně šedou zónu chápeme jako únik před strategickým chápáním (v intencích „populárního ratiá“ či

systémem vnucených hranic) toho, co je legální a co už není.

TEMATICKÝ RÁMEC

V této studii zastáváme názor, že pouhým popisem tak komplexního tématu, jakými migrace a integrace bezesporu jsou, nelze přistoupit k subjektivitě, s níž jsou různé fenomény migrace, jako je například jednání migrantů v cílové zemi, spojeny. Dovolujeme si zmínit, že tímto pilotním textem přinášíme mikro-pohled na danou problematiku, a to jak teoretickým, tak empirickým přístupem. Pomocí metod sociální a kulturní antropologie odhalujeme každodenní taktiky jednotlivců na území města Plzně. Michel de Certeau (1984) tvrdí, že statistika, objektivní kalkulace a pouhý popis neukazuje realitu. Statistiky, pouhé popisy skupin a přehledy migračních vln nám nic moc neříkají o skutečném dopadu zákonných strategií na jednotlivce či o jeho jednání. Obracíme proto pozornost na empirický výzkum jedince a jeho každodenní život. Výzkum je konkrétně zaměřen na taktiky jedinců, které jsou lokalizovány do jednoho prostoru, jednoho časového období a sociálního prostředí města Plzně.

Regulace migrace je jedním z byrokratických nástrojů státu, jak ochránit vnější hranice svého území. Předpokládáme, že existují normy, předpisy a zákony, které nejen, že regulují vstup cizinců do země a regulují i jejich pobyt, nicméně taktéž ovlivňují do jisté míry život cizince na území. Dovolujeme si doplnit, že pobyt není to jediné, co je zde regulováno. Společně s Dušanem Drbohlavem souhlasíme, že: „Migrant tak většinou není pánem situace, jeho vnitřní pohnutky i vnější chování jsou do značné míry formovány vnějšími makrosilami“ (Drbohlav 2001: 18).

Jak se limitace způsobená zákony projevuje v taktické praxi migrantů v Plzni? Jak se chovají jednotlivci ve vztahu k legislativě imigračních a integračních politik? Na tyto otázky se pokoušíme v této práci částečně odpovědět. Ve výsledcích výzkumu se dotkneme různých teorií a konceptů, které jsou často nedílnou součástí ostatních migračních studií, jako je například teorie migračních sítí, koncept „push and pull“ a další.⁶

⁶ Diskutováno dále v textu. Viz kapitola „Teoretická a konceptuální východiska“.

Soustředíme se konkrétně na město Plzeň, a to kvůli značnému počtu migrantů z třetích zemí⁷. Jako pracovníci plzeňské neziskové organizace jsme v každodenním kontaktu s prostředím migrantů. Vychází pozice, skrze které nahlížíme na daný problém, jsou do jisté míry ovlivněny naší profesní zkušeností. Současně se zaměřujeme na přehledovou studii od M. Jelínkové a M. Hánové (2010), která se zabývá problémy současného pobytu cizinců na území města Plzně. V této studii jsou naznačeny problematické oblasti, které se objevují rovněž v rámci našeho výzkumu. V legislativní rovině se pak soustředíme na znění zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky, a na další legislativu, které upravují pobyt, povinnosti a práva migrantů.

V našem případě se záměrně vyhýbáme (v díkí klíčové studie *The Practice of Everyday Life* od Michela de Certeau (1984)) chápání minority jakožto marginální skupiny. To, čím je vymezena naše zkoumaná populace, tedy jednotliví migranti, není jejich marginalita, ale jejich zkušenost s překročením hranic. Tyto hranice překročili jak fyzicky, tak emocionálně. Steven Vertovec k tomu píše:

„Lidé zakládají své identity na vztahu k určitému ohraničenému teritoriu s vlastními pravidly, která jsou vnímána jako odlišná od pravidel na jiném teritoriu. Migranti přecházející přes hranice mezi různými řády utvářejí svoji identitu skrze vyprávění, veřejné rituály a instituce, formální byrokracii a neformální vztahy, na základě psaných i nepsaných pravidel a souboru předpokladů očekávání v občanském i veřejném životě“ (Vertovec 2009: 87 in Tošner 2012: 305).

Nahlížíme tedy na identitu jedinců ne jako na marginální jedince z řad minorit, ale jako na jedince, jejichž identita je odvozena od specifické zkušenosti s migrací a s překročením státní hranice České republiky.

CIZINCI V PLZNI

Tyto údaje používáme pouze pro ilustraci situace Plzeňské lokality v oblasti migrace, dále s těmito daty nepracujeme. Slouží výhradně pro vytvoření kontextu lokality. V této kapitole udáváme některé statistické údaje se zřetelem na celkové počty cizinců žijících v Plzni. Počet cizinců

se v Plzni během posledních let zvyšoval a poté zase snižoval. Podle statistik Cizinecké policie ČR pro město Plzeň bylo v roce 1996 registrováno 3632, v 2004 pak 5026, v 2006 dokonce 6031 a v roce 2008 až 13 244 cizinců (Ředitelství služeb... 2011: 37–38). Citelné snížení počtu cizinců v roce 2010 je spojené s ekonomickou krizí (viz např. Trlifajová 2012), migrací do jiných měst a států, omezením politiky víz a pobytů, zmenšením počtu azylantů a omezením prodlužování dlouhodobých víz cizincům mimo EU. Ve městě Plzeň bylo tou dobou registrováno 12 108 cizinců, o 1693 imigrantů méně než v roce 2009. Dle státní příslušnosti lze počty cizinců seřadit v následujícím pořadí: Ukrajinci, Slováci, Vietnamci a Rusové.

TEORETICKÁ A KONCEPTUÁLNÍ VÝCHODISKA

Základní teoretickou a konceptuální oporu nám skýtá model strategií a taktik od Michela de Certeau (1984), který na následujících stránkách rozebíráme. Strategie je formální strukturou jednání – tedy to, co je vysíláno z centrální autority směrem k jedincům. Naopak taktika je, stručně řečeno, tím, co je individuem zažíváno jako každodennost. Jsou to vskutku ty nejobyčejnější, každodenní „věci“, které jedinec dělá. Stává se tedy pro nás předmětem zájmu především taktika jedince – jeho sociální každodenní jednání.

K následujícím teoriím a konceptům jsme dospěli v průběhu praktické části výzkumu. Užíváme teorii migračních sítí (network theory), kterou vnáší do studia migrace Graeme J. Hugo v 80. letech. Tato teorie klade důraz na význam mezilidských vztahů migrantů v rámci cílového prostoru a zemí původu (viz Hugo 1983). Migrace se zde jeví jako projev vzájemné pomoci, závazků a informací, které propojují migranty v hostitelské zemi s jejich přáteli, příbuznými, krajany či etnickými soukmenovci ve vysílajících či dalších hostitelských zemích (Baršová, Barša 2005: 275).

Zároveň využíváme přístupy vycházející z neoklasické teorie (neoclassical economic approach), jež jsou známy také jako „push-pull teorie“. Tato teorie hledá příčiny migrace ve faktorech, které migranty nutí opustit svou zemi původu (push factors) a jiných faktorech, které je přitahují do určitých cílových zemí (pull factors). Teorii „push and pull“ rozvíjí v návaznosti

7 Obecně lze chápat pojem „třetí země“ jako zemi, která není součástí EU, podrobněji dále v textu

na Ernesta G. Ravensteina Daniel G. Bogue (viz Bogue 1963). Slovy Davida Heniga se jedná o:

(...) o soubor faktorů, které působí na jedince negativně, tzn. ty, jež jej vypuzují, vytlačují – push faktory. Těmi mohou být nedostatek pracovních příležitostí, špatná životní úroveň apod. To samo o sobě není ještě dostatečným důvodem migrovat. Pro daného jedince musí někde nejprve existovat pozitivní faktory, které jej budou lákat, přitahovat – pull faktory (Henig 2007).

O tyto koncepty se opíráme při zkoumání důvodů a motivací příjezdu migrantů do České republiky.

DE CERTEAU: STRATEGIE A TAKTIKY

Výchozím bodem naší studie je zaměření se na taktiky migrantů v rámci strategií státu. Teorie Michela de Certeau představují východisko pro náš výzkum, proto se domníváme, že je nutné jeho koncepty strategií a taktik zevrubněji do- vysvětlit.

De Certeau tvrdí, že každodenní jednání má taktický charakter a bývá spojováno s lokální stabilitou a obecnou situací malých komunit (de Certeau 1984). Náš zájem spadá především do oblasti taktik individuí, avšak nelze uvažovat o taktikách bez strategií. Analýzou taktik migrantů se zpětně dobíráme příčin, které k nim vedly.

Foucault píše o tom, že po každém subjektu v sociokulturním světě je vyžadována disciplína (Foucault 2000). Tato disciplína je distribuována dvěma způsoby. Prvním způsobem je edukace a druhým, který je ve středu našeho zájmu, je represe (de Certeau 1984: 14). Edukace a represe se stávají manipulativními mechanismy k ovládnutí (chcete-li k uplatnění disciplíny) druhých. Ten, kdo vlastní nástroje edukace a represe, si vynucuje disciplínu, ten, kdo si vynucuje disciplínu, vykonává moc. Moc chápeme jako vztah mezi dvěma silami. Je uplatňována jednotlivcem nebo skupinou nad určitým společenstvím. Legitimizace moci v moderní době je v rukou společnosti jako celku. Instituce mají svrchovanou moc nad jedinci, která je uplatňována pomocí zákonů. Vyvozujeme z toho tedy, že síla – a tím i moc – náleží jedinci, instituci či skupině jedinců. Náš zájem tak směřujeme na jedince a instituce. Instituce uplatňují moc na jedince či skupinu jedinců, kteří by se měli

stát disciplinovanými. Zároveň však i jedinec uplatňuje svoji moc. Takové chování pak vytváří podobu „antidisciplíny“ (de Certeau 1984: 15). „Antidisciplína“ je chování a jednání subjektu vysílané směřem k moci (síle), jedná se o rezistenci subjektu vůči dominanci institucí. Instituce mající takovou moc jsou především orgány vlády. V naší studii jsou to regulační a represivní složky Ministerstva vnitra (dále jen MVČR) či Ministerstva práce a sociálních věcí (dále jen MPSV). Je zde uplatňována síť technokratických či byrokratických mechanismů a tlaku využívajících „populární ratio“. Rozumíme „populárním ratiem“ takové jednání strategické povahy, které vzniká na poptávku úřadů, je vhodné na rychlé řešení problémů, které jsou nahlíženy lidovými – populárními modely. Efektivita takového „ratia“ však často selhává. V následující podkapitole se zaměříme blíže na strategie a jejich úrovně nahlížení.

STRATEGIE: FORMÁLNÍ STRUKTURA JEDNÁNÍ

V naší studii individuálních taktik migrantů ve vztahu k legislativním úpravám označujeme jako strategii regulační nástroje státu v oblasti vstupu a pobytu migrantů na území České republiky, tedy integrační a imigrační politiku.

Strategie prosazovaná skrze instituce je uplatňována skrze „populární či lidové ratio“. „Jednání institucí s sebou nese jisté „populární ratio““ (de Certeau 1984: 15). Strategie vlády v otázce migrace nás vedou k uvažování o tom, zda zákony a uplatňování moci vskutku disciplínu vytvářejí. V případě studia individuálních taktik jsme schopni dokázat, že značná část taktik migrantů se pohybuje ve sféře poloilegální „antidisciplíny“ a praxe migrantů se – v závislosti na tomto – zákonům naopak vyhýbá únikem do *šedé zóny*. Zde jednotlivec, migrant není přímo za hranicí, ale na hranici illegality. Metaforicky řečeno, v závislosti na jeho potřebách, pocitech a cílech jede slalom mezi zákonným a nezákonným jednáním.

De Certeau rozlišuje dvě úrovně nahlížení na strategii (de Certeau 1984). Strategie zde existuje jako jakýsi souhrn nástrojů institucionálního centra – autorita. Projevuje se jednáním směrem k individuí a týká se spíše urbánního prostoru. Na druhou stranu při zkoumání sociálních interakcí, jednání či analýze přistupujeme ke studiu strategií jako k subjektu. Jde o to, abychom se dostali od teorie k praxi, je nutno

sledovat její trajektorii do oblasti taktik (srov. de Certeau 1984).

Strategie působí jako objektivní kalkulace, jako nástroj moci působící od autority k individu. Přítomnost strategie nezávisí na prostředí, ale její podoba již ano. Je určena k vytvoření disciplíny, a stává se tak všudypřítomnou (Foucault 2000). Bývá uplatňována politickým tlakem, ale v každém prostředí má univerzální charakter. Pokud neexistuje legitimní moc v rukou institucí, není možné, aby strategie vůbec vznikla.

TAKTICKÉ JEDNÁNÍ

Pro tuto práci se taktikami rozumí jednání migrantů ve vztahu ke strategiím, tedy k uplatňování zákona. V kontextu studie Michela de Certeau je taktika vnímána jako každý detail chování a jednání v každodenním životě (de Certeau 1984: 17). Jsou to každodenní činnosti, podobně jako například vaření, uklízení, pobyt v hostinci či zapálení si cigarety. Avšak některé taktiky, jak jsme popsali výše, probíhají v rámci „antidisciplíny“. Ač se některé z nich zdají být banálními, jejich vytváření je podstatné pro život jedince. Je to jako pohybovat se v pavučině, v labyrintu a snažit se dospět ke zdárnému cíli. Taktiky jsou ovlivněny prostředím, ve kterém vznikají (de Certeau 1984: 19).

Podobně jako při uplatňování „populárního *ratia*“ i zde je nutno užívat jiný druh logiky jednání. Toto jednání se vymyká schematickému „*ratui*“, přesto ale pomáhá dosáhnout velmi náročných cílů. Ty se odvíjejí od času i prostoru. Individuální jednání migrantů je odvozováno od situace, času a prostředí, ve kterém se právě ten daný jedinec nachází a pohybuje.

METODOLOGIE

Tato studie staví na empirickém šetření pomocí antropologických metod a vychází z designu výzkumu. Předmětem designu bylo identifikování výzkumných cílů, kterých jsme dosahovali pomocí kvalitativního šetření ve městě Plzeň. Zároveň jsme limitovali číslo informantů maximálně na pět jedinců, čehož se podařilo dosáhnout. Časový rozsah výzkumu byl zářím až do pěti měsíců: května, června, července, srpna a září 2012. Teoretická část se formovala na začátku designování, metodologická část v průběhu studia dokumentů a pozorování v červnu a červenci. Samotná praktická část pak probíhala v srpnu a v září jsme získali poslední data,

která byla průběžně analyzována. Výběr použitých metod tedy odráží design a rovněž použitá teoretická východiska taktik. Využíváme studium dokumentů, pozorování, polostrukturované rozhovory, analýzu dat a kódování sekvencí metodou „pencil and paper“. Analýza taktik tvoří jádro celé studie.

STUDIUM DOKUMENTŮ

Prvním krokem bylo studium dokumentů. To nám zároveň pomohlo vybrat oblasti, na které se při sledování taktik soustředíme, lze říci, že nám pomohlo k vytvoření výzkumného pole. Jednalo se o potřebu určení právě těch bodů zákona, které mají dopad na individuální jednání migrantů. Zvolili jsme následující postup, při kterém jsme prostudovali ty nejzákladnější body zákona o pobytu cizinců (č. 326/1999 Sb.)⁸. Zároveň však jsme si vědomi, že tyto body se týkají důležitých oblastí v životě migrantů. Jsou se zákony nezbytně propojeny a praxe i ostatní aktivity jednotlivců z nich vychází. Tyto oblasti sledujeme zároveň i proto, že odpovídají na poptávku v cílových zemích. Argumentujeme, že tyto oblasti odrážejí logiku „push and pull“ faktorů (srov. např. Lupták 2008). Otevírají mimo jiné otázku migrace jako takové, tedy toho, proč lidé migrují (srov. Drbohlav 2001, 2010).

V lednu roku 2011, s nabytím platnosti novely zákona č. 326/1999 Sb., přichází řada změn týkajících se pracovišť vyřizujících náležitosti spojené s pobytem cizinců na území ČR i samotných podmínek pobytu v ČR. Základní body současné podoby legislativy jsme studovali přímo v právním předpisu cizineckého zákona. Teoretický koncept strategií odráží právě uplatňování těchto bodů v praxi. Taktická praxe a jednání migrantů, které sledujeme, nabývají své podoby v závislosti na tlaku moci institucí, které ony strategie produkují a aplikují na migranty. Následné oblasti, které nespádají do cizineckého zákona, vyvstaly z povahy samotného empirického šetření, které, jak se ukázalo, otevíralo nové problematice části zákonů, které ovlivňují taktiky migrantů. Dále jsme tedy nutně museli reflektovat ostatní legislativu (např. Zákoník práce, Obchodní zákoník), nařízení a vyhlášky Ministerstva práce a sociálních věcí (dále jen MPSV) či jiných institucí. Sledovali jsme vlivy zákona na určité oblasti života cizinců ze tře-

⁸ Tak, jak je chápá MVČR a Odbor azylové a migrační politiky (dále jen OAMP).

tích zemí. Těmito oblastmi jsou vstup a pobyt cizince na území České republiky, zaměstnání a možnosti edukace, bydlení, zdravotní pojištění a prostředky na živobytí. Tyto základní body lze ověřit při pohledu do legislativních předpisů. Odkazujeme tedy přímo na úplné znění zákonů⁹.

VÝBĚR ZKOUMANÉ POPULACE

Zkoumanou populací jsou imigranti ze třetích zemí. Tato populace je definována tím, že jsou to lidé narození ve třetích zemích, kteří překročili hranici České republiky za účelem pobytu v ní (srov. Vertovec 2009 in Tošner 2012). Cizinec je chápán, dle zákona o pobytu cizinců, jako ten, kdo není občanem České republiky. Pro bližší definici toho, co je rozuměno třetí zemí, se opíráme o několik zdrojů. V Nařízení Evropského parlamentu a rady Evropského společenství (vízový kodex) je „státním příslušníkem třetí země jakákoli osoba, která není občanem Unie ve smyslu čl. 17 odst. 1 Smlouvy;“¹⁰. V konsolidovaném znění Smlouvy o fungování Evropské unie je definován v článku 20 odst. 1 občan EU jako občan členského státu EU¹¹.

Konečná analýza dat pak probíhá na úrovni malé skupiny jedinců (srov. Toušek 2012: 91). Tedy na vzorku, jehož konstrukce proběhla dle následujícího postupu.

KONSTRUKCE VZORKU

Použili jsme nepravděpodobnostního účelového výběru informantů. Tento typ výběru byl zvolen na základě těchto kritérií: migrant musí být starší osmnácti let (vzhledem k dosažení věku dospělosti dle zákonů České republiky), jeho pobyt zde musí být legální a zároveň delší než jeden rok. Věk, délka pobytu a legalizovaný pobytový status zaručuje, že je migrant vystaven působení zákonů. Kontaktování jednotlivých informantů proběhlo za pomoci e-mailu nebo telefonu. K jednotlivým kontaktům jsme se dostali díky podpoře neziskové organizace (Organizace pro pomoc uprchlíkům – dále jen OPU), ve které vykonáváme praxi a práci. Do

našeho vzorku tak spadli migranti z řad ukrajinské, ruské a pákistánské komunity. Čtyři informanti byli pro účely této studie vybráni z důvodu zaměření se na konkrétní jednotlivé případy.

SBĚR DAT: POZOROVÁNÍ A POLOSTRUKTUROVANÉ ROZHOVORY

Zúčastněné pozorování bylo použito s přiměřenou mírou participace na aktivitách našich informantů. Přiměřenou mírou participace rozumíme podílení se na některých činnostech spojených s taktikami imigrantů. Tak, jak je popisuje James P. Spradley: „Etnograf hledá bilanci mezi rolí ‚insidera‘ a ‚outsidera‘ v průběhu participace a pozorování“ (Spradley 1980: 60). V praxi toto znamená, že nezasahujeme do aktivit pozorovaných, ale jsme s nimi v kontaktu a komunikujeme s nimi při činnostech, které vykonávají. Pozorování proběhlo s přiměřenou mírou participace, tak aby nedošlo k uvádění informanta do situací, které by mu byly nepříjemné.

Další metodou pro sběr dat se staly polostrukturované rozhovory. Dle designu výzkumu byla utvořena struktura (osnova) rozhovoru, která byla využita k snadnější orientaci během výzkumu. Tyto rozhovory byly zaznamenány na diktafon a zároveň proběhla během rozhovorů pomocí zapisování a vyhodnocování selekce nejdůležitějších faktů. Následně bylo přistoupeno k přepisu rozhovorů a dalšímu sledování taktik.

ANALÝZA DAT

V závislosti na povaze sběru dat jsme přešli k analýze textových přepisů a selektovaných poznámek z průběhu rozhovorů. Ze skupin faktů, která jsme kódovali, bylo usouzeno na kategorie, a následně jsme se z nich snažili odvodit koncepty, které se týkají jednotlivců. Kódování probíhalo pomocí „pencil and paper methods“ (Bernard, Ryan 2009: 90). Naše data jsme kódovali tematickými kódy, tedy takovými, které jsou používány k označení důležitosti jednotlivých témat v rozhovorech (Bernard, Ryan 2009: 76). Jednotlivé koncepty lze sledovat na úrovni každodenního jednání migrantů, a to takového, které má dle charakteru teoretických východisek taktickou povahu.

9 Dostupné z <http://www.mpsv.cz/cs/45>; <http://www.mvcr.cz/clanek/migracni-a-azylova-politika-ceske-republiky-470144.aspx>, navštíveno dne 15. 10. 2012.

10 Dostupné z http://www.mzv.cz/file/552589/Vizovy_kodex_CZ.pdf, navštíveno dne 20. 10. 2012.

11 Dostupné z <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:326:0047:0200:CS:PDF>, navštíveno dne 20. 10. 2012.

VÝSLEDKY VÝZKUMU

V analýze textových prepisů jsme reflektovali následující taktiky: využití sociální sítě či vlastní iniciativa jakožto nadstavba. Z ní dále vycházejí taktiky využití klientského systému, využití neziskové nevládní i vládní organizace, využití změny pobytu za účelem podnikání a podpora „švarc systému“. Přes kombinaci těchto se lze dobrat až k nejzákladnějším taktikám v oblasti zaměstnání, bydlení, vyřizování pobytových záležitostí, pojištění či psychické opory, ochrany, edukace a podobně. Vybrali jsme pro ilustraci pět nejběžnějších taktik vyskytujících se u našich informantů, které se navzájem prolínají. Čtyři z nich ilustrují každodenní zkušenost našich informantů. Poslední ukazuje propojení taktik k získání trvalého pobytu. Reflektujeme přitom neustálé spojení se strategiemi institucí, bez nichž by tyto taktiky nemohly vzniknout.

Spojení taktik a strategií v rámci konceptu Michela de Certeau vyžaduje hledání vztahů mezi působením strategie a taktiky. V této studii naznačujeme tyto relace na základní úrovni. Neodmítáme tvrzení, že je možné najít i jiné formy těchto vztahů, nicméně z analýzy dat vyplývají tyto následující taktiky. V případě citací rozhovorů uvádíme pouze určité fragmenty, které nejvíce vystihují určitý moment v taktickém jednání.

VYBRANÉ TAKTIKY

Sociální síť

Z dosavadního výzkumu vyplývá využívání sociálních sítí jako univerzální taktika našich informantů, která je hierarchicky nadřazena a zároveň provázána se všemi oblastmi taktik migrantů žijících v České republice. V případě našich informantů lze najít i využívání sociální sítě jedinců – Čechů. Sociální sítě využívané mezi našimi migranty ve městě Plzeň lze tak sledovat na dvou stupních. Prvním stupněm je využívání sociální sítě migranta v rámci své komunity (rodiny, krajané) či v rámci majority (známý Čech ze zaměstnání, český klient, český tlumočník apod.).

Pan I. pochází z Ukrajiny. Jeho příjezd v roce 2004 byl zapříčiněn především ekonomicky. V současné době má trvalý pobyt. Jako první sem v roce 1993 přijela jeho sestra, která se zde usadila a postupně získala pozici úřednice na OAMP. Pan I. přijel do České republiky a právě

jeho sestra mu pomohla se v zákonech zorientovat. Poskytla mu emocionální podporu ve změní legislativních povinností. Po čase se pan I. počal v pobytové problematice sám orientovat velmi dobře.

Pan I.: „Sestra mi hodně pomohla, teď už sám si poradím, to není problém. No všechno se mění, každý rok, tak člověk musí se hodně učit.“ (Interview s panem I. z 29. 8. 2012)

Zároveň se ukazuje, že každodenní praxe a vyjednávání s úřady za pomoci blízkých, tedy za využití sociální sítě, ustavuje nové a nové taktiky. Tyto se váží k pomoci nevládních i vládních organizací podporujících cizince i k pomoci „klientů“. Dále pak k zaměstnání, bydlení, pojištění, vyřizování pobytových záležitostí a podobně.

Například paní N., rovněž z Ukrajiny, přijela v roce 2005 na krátkodobé vízum do 90 dnů.

Paní N.: „Když já přijela sem, už tady byl můj přítel a on mi pomohl vybavit vízum.“ (Interview s paní N. ze 7. 10. 2012)

Přítel tedy paní N. pomohl připravit na vstup do nového života. Opět se zde ukazuje úspěšná taktika využití sociální sítě. Stejně tak pan S. využil sociální síť k vyjednání fingovaného sňatku za účelem získání trvalého pobytu, který bude popsán níže. Paní N. později získala dlouhodobý pobyt za účelem podnikání, který byl vyjedнан přes tzv. „klienta“.

Klientský systém

O klientském systému bychom rádi promluvili v následující kapitole. Jelikož se nám v pořadí taktického využívání ukazuje jako nezastupitelný. Ve výpovědích migrantů z post-sovětských zemí, v našem případě to jsou dva Ukrajinci a jedna Ruska, se často objevuje termín klient, mafán, zprostředkovatel. Podobně u pana T. z Pákistánu figurují v jeho životě často jistí známí, kteří mu za úplatu pomohli dostat se z různých problémů a podobně. Věnujeme tedy krátkou pozornost klientskému systému a jeho využití jednotlivými migranty v Plzni ve vztahu k zákonům.

Z analýzy výpovědí našich informantů identifikujeme několik oblastí, ve kterých probíhá taktické jednání ve spojení s klientským systémem. Jsou to především pobytové záležitosti a zaměstnávání. Pomoc klientů není nezištná, je za ní často požadována velká úplata sahající i do několika desítek tisíc korun.

Naši informanti na základě doporučení ze svých sociálních sítí využili klienty například k získání dlouhodobého pobytu. Podle cizineckého zákona je k získání povolení k dlouhodobému pobytu nutno strávit na území České republiky 90 dnů na dlouhodobé vízum (§ 42, 326/1999 Sb.). Náležitosti k podání žádosti o povolení k dlouhodobému pobytu nebyly pro paní N. jasné a srozumitelné. Přes kolegyně v práci získala kontakt na klienta, který jí vyřídil prakticky celé povolení k dlouhodobému pobytu za účelem podnikání, to ilustruje následující rozhovor.

Paní N.: „V sedm ráno jsem čekala před cizineckou a přišel klient, zaplatila jsem mu a dal mi podepsat papíry. (...) ty jím tam pak vzal a já měla asi za tři týdny dlouhodobý pobyt.“ (Interview s paní N. ze 7. 10. 2012)

Pouze pro představu, jak takové náležitosti k podání žádosti vypadají – dle zákona je nutno k žádosti o tento typ povolení dodat: „cestovní doklad (originál), doklad potvrzující účel pobytu (tj. předložit doklad o zápisu do příslušného rejstříku, seznamu nebo evidence – např. o zápisu do živnostenského rejstříku nebo o zápisu do obchodního rejstříku), prostředky k pobytu na území, doklad o zajištění ubytování po dobu pobytu na území, 2 fotografie, pokud nebude pořízen obrazový záznam cizince. Dále na požádání je cizinec povinen předložit doklad obdobný výpisu z evidence Rejstříku trestů, vydaného státem, jehož je cizinec státním občanem, jakož i státy, v nichž pobýval v posledních 3 letech nepřetržitě po dobu delší než 6 měsíců, nebo čestné prohlášení v případě, že tento stát takový doklad nevydává (nevyžaduje se od cizince mladšího 15 let), lékařskou zprávu, že netrpíte závažnou nemocí“ (§ 42 odst. 3, 326/1999 Sb.). Strategie uplatněná ze strany zákonodárců, MVČR a v neposlední řadě úředníků podporuje klientský systém a jeho „šedou“ sféru. Jelikož sama informantka nebyla schopna žádost vyřídit, vzhledem k neporozumění zákonu a potřebným náležitostem žádosti, využila klientského systému.

Pan I. využívá klientského systému především ve vztahu k zaměstnání. Ačkoliv má bakalářský titul technického směru z Ukrajiny a nostrifikované vzdělání, pracuje zde jako dělník. Má trvalý pobyt od roku 2009, který mu dle jeho slov: „dává pocit větší volnosti a nezávislosti na úřadech“ (Interview s panem I. z 29. 8. 2012).

V posledních dvou letech pan. I. navštívil několikrát Úřad práce v Plzni, aby se zaevidoval jako nezaměstnaný. Na úřadě mu bylo oznámeno, že pracovní místa zatím nejsou a má se dostavit za dva měsíce. Toto souvisí především s novelou zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti. Novela zákona o zaměstnanosti od ledna 2012 mimo jiné zakazuje agenturám práce dočasně přidělovat takzvaným uživatelům osoby s povolením k práci. V praxi to znamená zákaz zaměstnávání cizinců agenturami.

Ve chvíli, kdy pan I. nemá zaměstnání, je často odkázán na taktiku využívání klientů ve vztahu ke shánění práce, tzv. fušek. Tyto fušky jsou krátkodobými brigádami bez legálního zaměstnaneckého poměru, jak jsou sháněny, popisuje následující fragment rozhovoru.

Pan I.: „Máš v telefonu deset až dvanáct čísel, kam voláš, dokud to mafíán nezvedne. Pak čekáš třeba i týden, ale práci ti vždycky sežene. Peníze máš na ruku.“ (Interview s panem I. z 29. 8. 2012)

Tuto zkušenost potvrzuje paní N. i paní E. z Ruska:

Paní N.: „Přes klienta jsem měla brigádu v Radčicích. Když jsem neměla peníze a stálý zaměstnání, zavolala jsem a peníze jsem měla ten den po práci na ruku.“ (Interview s paní N. ze 7. 10. 2012)

Paní E.: „Vždycky já jsem zavolala a vždycky jsem měla nějakou brigádu.“ (Interview s paní E. z 14. 9. 2012)

V souvislosti s klientským systémem však nelze zapomenout na podstatný fakt, že za každou službu se platí. Informanti shodně potvrzují, že vzniká svým způsobem fyzická i psychická závislost na klientovi. V případě fyzické závislosti se jedná o pocit, který migranta nutí setrvat ve svazku s klientským systémem, jelikož má strach o finanční prostředky, které z tohoto svazku plynou. Podobně jako to tvrdí pan I. na následujících řádcích.

Pan I.: „Pokud s mafíánem přestaneš spolupracovat, můžeš počítat se ztrátou poslední výplaty.“ (Interview s panem I. z 29. 8. 2012)

Na psychické úrovni vzniká pocit, který je spojený s frustrací a strachem migranta, který není schopen sehnat zaměstnání či vyřídit si bytové záležitosti. Takový pocit je v případě

dlouhodobého svazku klienta a migranta hluboko zakořeněn.

Využívání nevládních a vládních organizací na podporu cizinců

V oblasti podpory cizinců ze strany vládních i nevládních organizací působí v Plzni několik uskupení. Naši informanti využívají tyto organizace při řešení problémů spojených zejména s pobytovými záležitostmi, v oblasti podpory při zaměstnávání, hledání ubytování, edukace a mnohých dalších. Rozdělujeme tuto činnost na sociální poradenství, právní poradenství, edukační činnost a psychologickou krizovou pomoc.

Na organizace se informanti obracejí zejména v těžkých životních situacích, které spadají do výše popsanych kategorií. V uvedených citacích se dozvídáme více.

Pan I.: „Chodil jsem do ... když nebyla práce, tak jsem se přihlásil na kurs češtiny.“ (Interview s panem I. z 29. 8. 2012)

Paní E. získala zaměstnání jako poradkyně a tlumočnice v jedné z neziskových organizací. Než tuto pozici získala, byla klientkou této organizace.

Paní E.: „Nejdřív jsem sem chodila se poradit (...) potom L... od vás z O... mi pomohla si zde sehnat místo. Jako musela jsem na výběrové řízení a vzali mě nakonec, tak jsem ráda (...) a tady pracuju.“ (Interview s paní E. z 14. 9. 2012)

Využití vládních i nevládních organizací v oblasti pobytových záležitostí se týká především podávání odvolání proti rozhodnutí soudu atp. Toho využil například pan S., což je diskutováno dále v textu.

Dlouhodobý pobyt za účelem podnikání a „švarc systém“

Při analýze výpovědí informantů jsme si všimli, že tři z našich čtyř informantů měli před pobytovým statutem trvalého pobytu dlouhodobý pobyt za účelem podnikání (§42 písm. c, 326/1999 Sb.). V současné době je cizinec povinen pro získání povolení k dlouhodobému pobytu za účelem podnikání na území pobývat minimálně dva roky na vízum na základě povolení k dlouhodobému pobytu (s jiným účelem než podnikání [§45 odst. (1), 326/1999 Sb.]). Před novelou cizineckého zákona v roce 2011 však

stačil pouze jeden rok pobytu na území na základě povolení k dlouhodobému pobytu, a stal se tak živnou půdou pro růst „švarc systému“ jako praxe při zaměstnávání cizinců ze třetích zemí.

Tento pobytový status byl často využíván migranty, kterým nebylo vydáno pracovní povolení či je sám zaměstnavatel nutil, aby si tento pobytový status zařídili. V případě, že má cizinec tento pobytový status, vyplývá z obchodního zákoníku, že: „Podnikáním se rozumí soustavná činnost prováděná samostatně podnikatelem vlastním jménem a na vlastní odpovědnost za účelem dosažení zisku“ (§ 2, 513/1991 Sb.). Naši informanti však vykonávali pod zaměstnavatelem práci „jako zaměstnanec“, která navenek byla zastřena formálně jako podnikání. Pro zaměstnavatele zde samozřejmě vnikají různé výhody, které jsou mimo pracovně-právní formální vztahy.

Paní N. využila této taktiky, aby si uchovala práci v okamžiku, kdy jí její zaměstnavatel nechtěl prodloužit smlouvu. Bylo to v roce 2008, rok před tím, než získala trvalý pobyt.

Paní N.: „Pracovala jsem jako operátorka strojů v T... přes vietnamskou agenturu P... Potom mi řekli, že musím si udělat podnikání, nebo že mi vyhodí. (...) Nakonec mě stejně vyhodili, protože jsem byla nemocná dlouho.“ (Interview s paní N. ze 7. 10. 2012)

Možnost získání dlouhodobého pobytu za účelem podnikání je jistě výhodnou taktikou pro migranty, kterým jde o práci a ekonomické zázemí, zároveň však spadá do šedé zóny ilegálních praktik a neposkytuje žádnou právní ochranu pro „zaměstnance“. Je tedy rizikové a ve chvíli, kdy stát vydá jakékoli restriktivní nařízení v oblasti zaměstnávání cizinců, je to živná půda pro vznik „švarc systému“. Pro doplnění – současné legislativní kroky (viz Čaněk 2012) vedou k omezení „švarc systému“, na druhou stranu z analýzy výpovědí našich informantů plyne, že se vynachází nové taktiky „jak obejít zákon v rámci zákona“. Pro tuto oblast nemáme zatím dostatečná empirická data, avšak z těch dosavadních lze usoudit, že se vznik „nového švarc systému“ opírá o sociální síť, klientský systém a vlastní iniciativu migrantů i jejich potenciálních zaměstnavatelů. O to více to ukazuje dynamiku systému strategií a taktik, jak se lze dočíst níže.

Paní E.: „Vznikají nová obchodní družstva. Oni sdružují podnikatele do veřejných

obchodních společností, které obcházejí zákoník práce, ale je to jako legální.“ (Interview s paní E. ze 14. 9. 2012)

Kombinace taktik a trvalý pobyt

Sňatek s občanem ČR byl v 90. letech pro cizince relativně jednoduchým nástrojem, taktikou, jak získat legální pobytový status. „154 827 z celkového počtu cizinců žilo v ČR dlouhodobě – tj. na základě dlouhodobého víza či na základě povolení k dlouhodobému pobytu – za různým účelem plnění pobytu“ (Baršová, Barša 2005: 220, kurzíva aut). Trvale žilo na území ČR přes 99 tisíc cizinců, většina z nich získala svůj pobytový status za účelem sloučení s občanem ČR. Toto sloučení uznával zákon o pobytu cizinců z roku 1992¹² jako celkem běžné. Taktika „fingovaných sňatků“ za účelem získání legálního pobytového statusu se vyvinula zejména z toho, že doba potřebná k získání trvalého pobytu byla v 90. letech minulého století deset let oproti dnešním pěti (§ 68, odst. (1), zákon č. 326/1999 Sb.). Nicméně to byla praxe celých organizovaných skupin, které využívaly instituce manželství k zisku z nově příchozích imigrantů. „To, že rodinné vazby jsou nejčastějším důvodem povolení k trvalému pobytu, je v souladu se situací v širším evropském regionu; nezanedbatelnou roli hraje jistě skutečnost, že bez rodinných příslušníků může cizinec žijící v České republice žádat o trvalý pobyt teprve po deseti letech“ (Baršová, Barša 2005: 220).

Pan S. má v současné době (rok 2012) trvalý pobyt už od roku 1996. Pochází z Pákistánu a cesta k současnému pobytovému statusu nebyla snadná. Motivace příjezdu do České republiky vznikla na základě zlepšení finanční situace a zároveň na pozvání strýce, který tou dobou již pracoval v Německu.

Pan S.: „Tak, já jsem přijel tak jako každý jiný imigrant, kvůli, nebo pro lepšího života. Jako že budu mít lepší život a tak. A ještě já jsem měl rodinu v Anglie, v Anglii... a oni začali podnikat tady ve vedlejší zemi, jak se řekne... v Německu, v Dresden. Můj strýc volal do Pákistánu, jestli my jsme mohli přijít do Německa nebo nějaký vedlejší země, třeba Česko, nebo Slovenska, nebo tak...“ (Interview s panem S. z 22. 8. 2012).

Pan S. se svým bratrem se rozhodli emigrovat do ČR, zvláště kvůli přijatelným podmínkám pro vstup do České republiky v 90. letech, kdy imigrační politika republiky byla značně liberální (srov. Drbohlav 2010: 73).

Získal přes zprostředkovatele z Pákistánu¹³ přechodný pobyt na dobu 90 dnů – tzv. turistické vízum. Využitím sociální sítě se dostal ke známému, který mu vízum vyjednal u jisté „agentury“, nebylo to však blíže specifikováno. Samozřejmě za to zaplatil nemalou částku. Poté se pan S. rozhodoval mezi dvěma kroky. Budto jako jeho bratr zažádá o povolení k pobytu za účelem podnikání, nebo se ožení za účelem získání trvalého pobytu. Opět přes známého z Pákistánu získal kontakt na Češku, která měla dle jeho slov: „...kamarádky, které jako souhlasily a byly volny“ (Interview s panem S. z 22. 8. 2012).

Po sňatku s Češkou však stále nezískává status trvalého pobytu, několik dní před sňatkem mu totiž vypršelo turistické vízum. Dle jeho slov však byl před vypršením víza na cizinecké policii (dále jen CP) a úřednice mu řekla, že je vše v pořádku, avšak nebylo. Bohužel si to neuvědomil a v pase neměl při žádání o povolení k trvalému pobytu potvrzení statusu přechodného pobytu. Zároveň ještě neměl ani trvalý pobyt. K vyřízení žádosti na trvalý pobyt je dána lhůta 90 dnů. Bohužel nečinnost orgánů v oblasti udělování povolení k pobytu je známým faktem, a tak vyřízení žádosti trvalo déle (srov. Jelínková, Hánová 2009). Pan S. je mezitím kontrolován v MHD, a jelikož nemá v pořádku doklady, putuje na policii, která jeho případ předává CP v Plzni. Represivní složka MVČR – CP má na starosti přechodné a dlouhodobé pobyty až do roku 2011, kdy přechází kompetence na OAMP¹⁴. Pan S. dostává pokyn k vyhoštění ze země na tři roky, který je následně prodloužen na deset let. Toto vyhoštění je reakcí na absenci razítka v pasu. Jelikož byl ale stále ženatý, nechtěl se vzdát pomýšlení na trvalý pobyt. Za fingovaný sňatek zaplatil nemalou částku. Jeho žena mu sehnala pomoc právníka z neziskové organizace. Další taktikou, která zde vyplula na povrch, je využívání neziskových organizací – především právního poradenství – v případě, kdy zá-

12 123/1992 Sb. Zákon o pobytu cizinců na území České a Slovenské Federativní Republiky, dostupné z: <http://www.epravo.cz/top/zakony/sbirka-zakonu/zakon-o-pobytu-cizincu-na-uzemi-ceske-a-slovenske-federativni-republiky-12134.html>, navštíveno dne 21. 10. 2012.

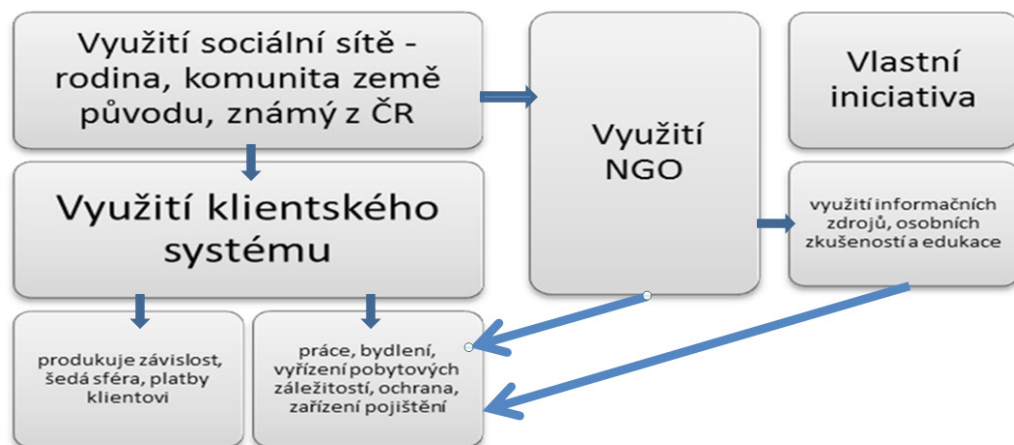
13 Zde se uplatňuje taktika využití sociální sítě.

14 Dostupné z <http://www.mvcr.cz/clanek/zmeny-v-oblasti-vstupu-a-pobytu-cizincu-na-uzemi-cr-od-roku-2011.aspx?q=Y2hudW09Mg%3d%3d>, navštíveno dne 26. 10. 2012.

Tabulka 1. Běžnost taktik a jejich kombinace u našich informantů

	Sociální síť	Klientský systém	Nevládní, vládní a neziskové organizace	Změna pobytu a "Švarc systém"	Produkce jiné taktiky	Kombinace
Pan. I.	1	1	1	1	1	1
Paní N.	1	1	1	1	1	1
Paní E.	1	1	1	0	1	1
Pan S.	1	1	1	0	1	1

1 - přítomnost taktiky, 0 - absence taktiky

Graf 1. Provázanost a kombinace taktik

kon používá represi, často neoprávněnou, vůči imigrantům. Po vícero odvolání se nakonec pan S. po roce a půl, kdy dostával tzv. překlenovací víza¹⁵, dočkal kýženého trvalého pobytu.

V tomto případě se taktika „fingovaného“ sňatku s občanem ČR ukázala jako víceméně úspěšná. Lze zde sledovat propojení taktik jako využití sociální sítě (známý z Pákistánu, který panu T. sehnal „manželku“ a další), využití klientského systému (vybavení turistického víza), využití nevládních i vládních organizací (odvolání v případě možnosti vyhoštění ze země). Pochybení v uplatnění taktik vychází jak ze strany úřadu CP, tak ze strany uživatele taktiky. V konečném výsledku se však taktiky jeví jako úspěšný nástroj, ačkoliv jsou často na hranici illegality v šedé zóně.

¹⁵ Překlenovací vízum – štítek slouží jako osvědčení o podání žádosti a je jím deklarována legálnost pobytu na území ČR do doby, než bude pravomocně rozhodnuto o podané žádosti.

ZÁVĚR

Objektem analýzy byly taktiky čtyř migrantů na území města Plzně ilustrované na jednotlivých případech v jejich každodenním životě. Získáním empirických dat a jejich analýzou jsme dospěli k následujícím závěrům: četnost využití taktik, produkce šedé zóny a illegality a rozpor mezi zákonnými postupy a každodenní praxí. Přínos studie spatřujeme současně v její obsahové stránce a v samotném metodologickém přístupu, teoretickém zakotvení a mikro-perspektivě.

Tabulka shrnuje běžnost praktik a jejich kombinaci u našich informantů. V grafu ukazujeme provázanost a kombinaci taktik.

Během analýzy výpovědí jednotlivých informantů se nám ukázaly nejběžnější taktiky našich informantů v Plzni. S přehledem lze říci, že přes kombinaci taktik, jakými je využití sociální sítě, klientského systému, neziskové nevládní a vládní organizace či změny účelu pobytu, dochází k rozšíření taktik do oblasti šedé zóny až illegality.

Domníváme se, že šedá zóna, do které mohou být migranti zatlačeni, vzniká vytvářením taktik v závislosti na uplatnění strategických koncepcí vládních institucí.

Normativní systém ovlivňuje jistými způsoby každého jeho účastníka. Jsme přesvědčeni, že specifické rysy jednání migrantů vycházejí z migrace a zkušenosti s ní. Pokud člověk jednou přistoupí do jiného normativního kontextu (platí pro něj specifický právní řád – např. cizinecký zákon) prostřednictvím imigrace, ovlivní to pravděpodobně jeho jednání. Identifikované taktiky vycházejí z malého vzorku, nicméně i tak mají dle nás, potenciál rozšířit se v rámci populace. Potvrzujeme počáteční domněnku, že ony utilitární kroky a zákonné cesty stojí v rozporu s praxí, potřebami a reálnými podmínkami života migrantů v Plzni.

Mimo jiné jsme si vědomi, že vliv na fenomen migrace a jednání migrantů má i mnoho jiných faktorů, jakými jsou například ekonomická politika státu, „push a pull“ faktory, pracovní podmínky či vliv evropského práva, které se promítá i do politik jednotlivých členských států. Zvolené téma a řešená problematika je však výsledkem vlivů zejména migrační politiky a s ní spojených aktivit České republiky, které se k pobytu migranta v České republice váží. Nelze proto uvažovat o jednání migrantů jako o nelegálním či pololegálním počinu bez vazby na tlaky zákonů, migrační politiku a normativní překážky, které jsou součástí každodenního života nejen migrantů, ale i občanů cílové země. V této souvislosti upozorňujeme na fakt, že migranti nejsou ti, kteří se pohybují v šedé sféře či ilegálně sami od sebe. Je třeba proto nahlížet na tuto problematiku opatrně a přemýšlet o tom, zda nejsou k takovým krokům nuceni strategickými strukturami. Domníváme se tedy, že je nutné s kritickou reflexí nahlížet zejména na tyto strategické tahy „těch nahoře“.

POUŽITÁ LITERATURA A PRAMENY

- BARŠOVÁ, A., BARŠA P. 2005. *Přistěhovalectví a liberální stát: imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. Brno: Mezinárodní politologický ústav. Masarykova univerzita.
- BERNARD, H. R. a G. W. RYAN 2009. *Analyzing Qualitative Data: Systematic Approaches*. Los Angeles: SAGE.
- BOGUE, D. J. 1963. *Techniques and Hypotheses for the Study of Differential Migration: some*

Notes from an Experiment with U.S. Data. London: UNESCO.

CERTEAU, M. de. 1984. *The Practice of Everyday Life*. Universita of California Press: Berkley.

ČANĚK, M. 2012. Když chybí politický zájem o rovnoprávné postavení pracovních migrantů a migrantek. Přístupy odborů a inspekce práce v České republice. Přístupné na: <<http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2324750>>, stáhnuto dne 20. 9. 2012.

ČERMÁKOVÁ, D. 2008. „Klientský systém a jeho specifika,“ in: *Nelegální ekonomické aktivity migrantů. (Česko v evropském kontextu)*. Ed. Dušan Drbohlav. Praha: Karolinum. s. 167–175.

ČIŽINSKÝ, P. a T. KUŠNIRÁKOVÁ 2011. Dvacet let české migrační politiky: liberální, restriktivní, anebo ještě jiná? *Geografie*. 116 (4): 497–517. Přístupné na: <http://geography.cz/sbornik/wp-content/uploads/2012/01/g11-4-7kusnirakova_cizinsky.pdf>, stáhnuto 21. 8. 2012.

DRBOHLAV, D. 2001. „Mezinárodní migrace obyvatelstva–pohyb i pobyt (Alenky v říši divů)“, in: *Menšiny a migranti v České republice: v multikulturní společnosti 21. století*. Ed. T. Šišková. Praha: Portál. s. 18–28.

DRBOHLAV, D. 2010. *Migrace a (i)migranti v Česku. Kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme?* Slon: Praha.

FOUCAULT, M. 2000. *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin.

HAIŠMAN, T. 2012. *O krátké paměti Martina Rozumka*. Přístupné na: <<http://www.mvcr.cz/clanek/o-kratke-pameti-pana-rozumka.aspx>>, stáhnuto dne 22. 3. 2013.

HÁNOVÁ, M. a M. JELÍNKOVÁ 2010. *Současná situace migrantů v Plzni*. Přístupné na: <<http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2269140>>, stáhnuto 10. 5. 2011.

HENIG, D. 2007. Migrace. *Antropowebzin*. 3 (2–3). Přístupné na: <<http://antropologie.zcu.cz/migrace>>, stáhnuto 22. 3. 2013.

HUGO, G. 1983. „Village - Community Ties, Villages Norms, and Ethnic and Social Networks: A Review from Evidence from the Third World“, in: *Migration Decision Making, Multidisciplinary Approaches to Microlevel Studies in Developed and Developing Countries*. Ed. Dejong, G. F. a R. W. Gardner. New York: Pergamon. s. 186–224.

Konsolidované znění Smlouvy o fungování Evropské unie. Přístupné na: <<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:326:0047:0200:CS:PDF>>, stáhnuto dne 20. 10. 2012.

LUPTÁK, M. 2008. „Push faktory pracovní migrace do zahraničí z území dnešní Ukrajiny“, in: *Nelegální ekonomické aktivity migrantů. (Česko*

v evropském kontextu). Ed. D. Drbohlav. Praha: Karolinum. s. 225–232.

Nařízení Evropského parlamentu a rady Evropského společenství (vízový kodex). Přístupné na: <http://www.mzv.cz/file/552589/Vizovy_kodex_CZ.pdf>, stáhnuto 20. 10. 2012.

NEKORJAK, M. 2006. Klientský systém a ukrajinská pracovní migrace do České republiky. *Sociální studie*. 3 (1). Přístupné na: <<http://socstudia.fss.muni.cz/archiv.php?ukol=1&cislo=5&rok>>, stáhnuto 10. 5. 2012.

Obchodní zákoník č. 513/1991 Sb. Přístupné na: <<http://business.center.cz/business/pravo/zakony/obchzak/>>, stáhnuto: 23. 5. 2012.

Ročenka Ředitelství služby cizinecké policie Ministerstva vnitra ČR 2011. in: *Cizinci v České republice*. Praha: Český statistický úřad.

RUMPÍK, V. 2012. *Rozumek, Haišman a Krátkozraký, jenž do regionu nedohlédli*. Přístupné na: <<http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2368540>>, stáhnuto dne 21. 12. 2012.

SPRADLEY, J. P. 1980. *Participant Observation*. Cengage Learning: Wardsworth. Přístupné na: <<http://www.ulozto.cz/xD2bLTs/spradley-1980-participant-observation-pdf>>, stáhnuto 13. 10. 2012.

Statistická ročenka Plzeňského kraje 2011. Přístupné na: <http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/krajkapitola/321011-11-r_2011-04>, stáhnuto: 5. 10. 2012.

TOŠNER, M. 2012. Migrace a migrační politiky z hlediska aplikované antropologie., in: *Vybrané kapitoly z aplikované sociální antropologie*. Ed. T. Hirt (kol.). Plzeň: Katedra antropologie. Západočeská univerzita. s. 293–315.

TOUŠEK, L. 2012. „Vybrané aspekty metodologie aplikované antropologie“, in: *Vybrané kapitoly z aplikované sociální antropologie*. Ed. T. Hirt (kol.). Plzeň: Katedra antropologie. Západočeská univerzita. s. 25–73.

TRLIFAJOVÁ, L. 2012. *Přehled dat o vydávání dlouhodobých víz a pobytů v letech 2007–2011*. Přístupné na: <<http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2349874>>, stáhnuto dne 21. 11. 2012.

UHEREK, Z. a D. DRBOHLAV. 2007. Reflexe migračních teorií. *Geografie*. 116 (2): 125–141. Přístupné na: <<http://web.natur.cuni.cz/ks-grrsek/illegal/clanky/konference.html>>, stáhnuto dne 21. 11. 2012.

UHEREK, Z. a Z. KORECKÁ a POJAROVÁ, T. 2008. *Cizinecké komunity z antropologické perspektivy: vybrané příklady významných imigračních skupin v České republice*. Praha: Etnologický ústav ČR.

Zákon o pobytu cizinců č. 326/1999 Sb. Přístupné na: <[http://www.mvcr.cz/clanek/migracni-a-](http://www.mvcr.cz/clanek/migracni-a-azylova-politika-ceske-republiky-470144.aspx)

[azylova-politika-ceske-republiky-470144.aspx](http://www.mvcr.cz/clanek/migracni-a-azylova-politika-ceske-republiky-470144.aspx)>, stáhnuto: 23. 5. 2012.

Zákon o pobytu cizinců na území České a Slovenské Federativní Republiky č. 123/1992 Sb. Přístupné na: <<http://www.epravo.cz/top/zakony/sbirka-zakonu/zakon-o-pobytu-cizincu-na-uzemi-ceske-a-slovenske-federativni-republiky-12134.html>>, stáhnuto: 21. 10. 2012.

Zákon o zaměstnanosti č. 435/2004 Sb. Přístupné na: <<http://www.mpsv.cz/cs/45>>, stáhnuto: 15. 6. 2012.

Změny v oblasti vstupu a pobytu cizinců na území České republiky od 1. 1. 2011. Přístupné na: <<http://www.mvcr.cz/clanek/zmeny-v-oblasti-vstupu-a-pobytu-cizincu-na-uzemi-cr-od-roku-2011.aspx?q=Y2hudW09Mg%3d%3d>>, stáhnuto: 23. 5. 2012.